

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ

ΖΩΗ ΑΛΗΘΙΝΗ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ Ο ΘΕΟΦΟΡΟΣ

Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν Χριστιανικὴν γενεάν, ἣτις εἶχεν ἀναλάβει τὸ βαρὺ καθήκον τῆς διατηρήσεως ἀνοθεύτου τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς διαδόσεως αὐτῆς εἰς εὐρύτερους κύκλους. Οἱ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν ἰδρυθέντες ἐν τοῖς κυρίοις ἀστικοῖς κέντροις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἰσχυροὶ Χριστιανικοὶ πυρῆνες καθίστων τὸ ἔργον τοῦτο εὐχερῆς κατ' ἀρχήν, ἀλλ' αἱ συνθήκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει τώρα ἡ Ἐκκλησία, ἦσαν ἐν πολλοῖς δυσμενέστεραι τῶν συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπισαν οἱ Ἀπόστολοι. Ἡ ἠθικὴ ἀδιαφορία τῶν μεγάλων μαζῶν τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς κοινωνίας, μόλις συγκινουμένων ὑπὸ τῆς ψυχρᾶς ἠθικολογίας τῶν φιλοσόφων, καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὰς μαγικὰς τελετουργικὰς πράξεις τῶν Μυστηριακῶν Θρησκειῶν εὐκόλως ὑπερενικήθησαν ὑπὸ τῆς δραστηριότητος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλ' ἤδη ἀνεφάνησαν δύο νέοι κίνδυνοι : ἡ συστηματικὴ ἀντίδρασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἣτις ἦτο μέχρι τοῦδε σποραδικὴ καὶ ἀνοργάνωτος, καὶ ἡ παρερμηνεῖα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας διὰ τῆς ἀναμίξεως μετὰ ξένων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν στοιχείων.

~~Αἱ συνέπειαι τῶν κινδύνων τούτων ἠδύνατο νὰ ἀποβῶσι καταστρεπτικαὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις δὲν κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτῶν, εἰ μὴ κατόπιν σκληρᾶς καὶ μακροαιῶνος πάλης. Ἐκ τῶν πρώτων καὶ σπουδαιότερων ἀγωνιστῶν τῆς ὀρθῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπῆρξε, λόγῳ καὶ ἔργῳ, Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος.~~

Αἱ ἀκριβεῖς ἱστορικαὶ μαρτυρίαι περὶ τοῦ Ἰγνατίου περιορίζονται εἰς τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὅτε ἤγετο δέσμιος εἰς Ρώμην, ἵνα μαρτυρήσῃ. Τόσον τὸ Μαρτύριον τοῦ Ἰγνατίου ὅσον καὶ οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς μόνον συντόμους καὶ ἀορίστους πληροφορίας δίδουσι περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὁ Εὐσέβιος θεωρεῖ τοῦτον ὡς τὸν δεύτερον διάδοχον τοῦ Πέ-

τροῦ ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Ἀντιοχείας. Ἐναντιοβόλως ἢ ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ δρᾶσις τοῦ ἀνδρός ἦτο ἀνταξία τῆς κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του ἀνταποκρίσεως πρὸς τὴν θείαν κλήσιν, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἐπίθετον Θεοφόρος ἐδόθη αὐτῷ οὐχὶ κατὰ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ μετέπειτα, ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ἐν παντὶ πρὸς τὸν Θεὸν κατευθυνομένης δράσεως αὐτοῦ. Ἡ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου διαφαινομένη βαθεῖα συγκίνησις τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ρώμης ἐπὶ τῇ καταδίκη αὐτοῦ δεικνύει ὅτι οὗτος ἦτο ἤδη γνωστὸς ἐκ τοῦ μέχρι τοῦδε ἔργου του ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὃ δὲ χαρακτῆρ τῶν ἐπιστολῶν καταδεικνύει τὸ μέγα κῦρος αὐτοῦ.

Οὕτω, τὸ μαρτύριον τοῦ Ἰγνατίου, τὸ ὁποῖον οὗτος ἐθεώρει ὡς κύριον μέσον ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἦτο μεμονωμένον καὶ ἀπρόβλεπτον γεγονὸς ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ πρόβουσα τελείωσις βίου ἀναλωθέντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χριστοῦ.

1. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 3, 36 (τῆς κατ' Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς δεύτερος κεκληρωμένος). Οὕτω καὶ ὁ Ἰερώνυμος, *De viris illustribus*, 16 (τρίτος μετὰ Πέτρον τὸν Ἀπόστολον). Ὁ Ἰγνάτιος καλεῖ τοὺς διακόνους τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ἐπιστολάς, εἰδικῶς δὲ μόνον τοὺς διακόνους, «συνδούλους» (Ἐφεσ. 2, 1. Μαγν. 2. Σμυρν. 12, 2 κλπ.), ἐκ τούτου δὲ οἱ Ch. Bruston, *Ignace, diacre d' Antioche*, *Revue de Théologie*, 1893, ἀρ. 2 καὶ Ed. Briston, *Ignace d' Antioche, ses épîtres, sa vie, sa théologie*, Paris 1897, σελ. 31—35, συνεπέρανον ὅτι οὗτος ἦτο ἀπλοῦς διάκονος ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἡ γνώμη αὕτη ἀναιρεῖται οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς ὁμοφωνίας τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Ἰγνατίου ὡς Ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου κύρους αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο ἀπλοῦς διάκονος νὰ ἔχη.

2. Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος εἶναι Θεοφόρος (φέρων τὸν Θεόν) καὶ οὐχὶ Θεοφορος (φερόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ). Βλ. J. B. Lightfoot, *Apostolic Fathers*, μέρος 2, τ. Γ, London, 1889, σελ. 25—28. Ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἦτο τὸ παιδίον τὸ ὁποῖον ἐκράτησε καὶ ἤνεγκεν εἰς τὸ μέσον τῶν μαθητῶν ὁ Κύριος (Ματθ. 18, 1) εἶναι ὑπόθεσις τῆς μεταγενεστέρως παραδόσεως, ἀπαντῶσα κατὰ πρῶτον παρὰ Συμεῶν τῷ Μεταφραστῇ.

3. Ὡς Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει ἐν τῇ ὁμιλίᾳ πρὸς Ἰγνάτιον Μάρτυρα, ὃ, οὗτος ἔβλεπε τὰ θηρία «οὐχ ὡς ζωῆς ἀπορρήγνυσθαι μέλλον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ζωὴν καλούμενος βελτίω καὶ πνευματικωτέραν». Τοῦτο δὲ εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου λεγόμενα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς. Ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους ἰδίως ἐπιστολῆς καθίσταται προφανές ὅτι τὸ μαρτύριον ἐπεζητεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Ὑπάρχει τάσις ἀποδόσεως τοῦ πόθου τούτου εἰς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ μελλοθανάτου, συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις τῆς ἀτομικῆς Ψυχολογίας. Βλ. J. Moffatt, *Ignatius of Antioch, A Study in Personal Religion*, J. of Religion, 10 (1930), σ. 169—186. Ἡ ἀποψις αὕτη εἶναι ἀσπῆρικτος, καθ' ὅσον τὰ ζωηρὰ συναισθήματα ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῇ διὰ τοῦ θανάτου ἐνώσει μετὰ τοῦ Θεοῦ ἦσαν χαρακτηριστικὸν οὐσιώδους τῆς θρησκευτικῆς πείρας ἀπάντων τῶν πρώτων Χριστιανῶν.

4. Κατὰ τὸ Μαρτύριον ὁ Ἰγνάτιος κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ ἀυτοκράτορος Τραϊαν-

Τὸ ἡρωϊκὸν μαρτύριον τοῦ Ἱγνατίου ζῆ διὰ παντὸς ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως τοῦτο τὴν μόνην ἀνάμνησιν αὐτοῦ, διότι οὗτος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς του κατέλιπεν αὐτῇ καὶ πολὺτιμα γραπτὰ μνημεῖα, τὰς ἐπιστολάς. Ἡ παράδοσις τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπὸ τρεῖς παραλλαγὰς¹ προεκάλεσε μακροαίονας περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν συζητήσεις, ἐν ταῖς ὁποῖαις ἐξαιρετικῶς συνέβαλον αἱ δογματικαὶ καὶ ἐκκλησιολογικαὶ προκαταλήψεις τῶν ἀντιμαχομένων Διαμαρτυρομένων καὶ Καθολικῶν θεολόγων. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι σχεδὸν ὁμοφώνως ἐτάχθησαν κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱγνατίου κυκλοφορουσῶν ἐπιστολῶν², ἤδη ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος, ἐν ᾧ οἱ Καθολικοὶ ἀπεδέχθησαν τὴν γνησιότητα τοῦλάχιστον τῶν ἐπτὰ ἐξ αὐτῶν. Διὰ τῆς κριτικῆς ἐργασίας κυρίως τοῦ J. B. Lightfoot³ κατεδείχθη ὅτι γνήσιαι εἶναι αἱ ἐπτὰ ἐπιστολαὶ τῆς μέσης παραλλαγῆς, ἡ ἔποψις δὲ αὕτη ἐπικρατεῖ ἔκτοτε παρ' ἅπασιν τοῖς ἐρευνηταῖς⁴.

νοῦ κατὰ τὸ 9ον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἦτοι κατὰ τὸ 107, ἐμαρτύρησε δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἡ ἐνταῦθα μνημονευομένη διέλευσις τοῦ Τραϊανοῦ ἐξ Ἀντιοχείας πρὸς προπαρασκευὴν τῆς κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείας τοποθετεῖται, ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων ἱστορικῶν μαρτυριῶν, εἰς τὸ ἔτος 112, ἀναλόγως δὲ πρέπει νὰ διορθωθῇ καὶ ἡ χρονολογία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἱγνατίου. Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ Περὲ γρίνῳ περιγράφει περιπέτειας Χριστιανοῦ παρομοίας πρὸς τὰς τοῦ Ἱγνατίου, θεωρεῖται δὲ πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ παρωδίας τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ. Βλ. R. Puech, *Histoire de la Litterature Grecque Chrétienne*, τ. II, Paris, 1928, σελ. 51.

1. Ἐκ τούτων ἡ βραχεία παραλλαγή περιλαμβάνει ἐν Συριακῇ μεταφράσει τὰς πρὸς Ἐφεσίους, Ρωμαίους, καὶ Πολύκαρπον ἐπιστολάς (βλ. ἔκδοσιν Cl. Cureton, *The Ancient Syriac Version of the Epistles of Saint Ignatius*, London, 1846). Αἱ ἔτεραι δύο παραλλαγὶ διασώζουσι τὰς ἐπιστολάς ἑλληνιστὶ καὶ ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰς πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Μαγνησίους, πρὸς Τραλλιανούς, πρὸς Ρωμαίους, πρὸς Φιλαδελφεῖς, πρὸς Σμυρναίους, πρὸς Πολύκαρπον (τὸ κείμενον τῆς παραλλαγῆς ταύτης, καλουμένης μέσης, χρησιμοποιεῖται ἐν πάσαις ταῖς νεωτέραις ἐκδόσεσι τοῦ Ἱγνατίου), ἡ δὲ δευτέρα, ἡ ἐκτενής, περιλαμβάνει πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπτὰ καὶ ἐτέρας ἕξ: Μαρίας προσηλύτου πρὸς Ἱγνάτιον, Ἱγνατίου πρὸς Μαρῖαν, πρὸς τοὺς ἐν Ταρσοῦ, πρὸς Ἀντιοχείς, πρὸς Ἡρώνα, πρὸς Φιλιππησίους (βλ. ἔκδοσιν ἐν Migne P. G., τ. 5, σελ. 729 κ. ἐξ.).

2. Τινὲς ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων, ἰδίως, Ἑρηννητῶν ἐθεώρουν γνησίας μόνον τὰς τρεῖς ἐπιστολάς τῆς ἐν Συριακῇ μεταφράσει βραχείας παραλλαγῆς (Ἐφεσίους, Ρωμαίους, Πολύκαρπον), ἄλλοι δὲ, ὡς ὁ Renan, μόνον τὴν πρὸς Ρωμαίους.

3. Ἐργ. μν., μέρ. 2, τ. I, σελ. 135—232. Περιήλθην περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ προσβλήματος τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἱγνατίου βλ. παρὰ O. Bardenhewer, *Geschichte der alchristlichen Litteratur*, Freiburg i. B., 1813, σελ. 143—150. A. Μπαλάνου, *Πατρολογία*, Ἀθήναι, 1930, σελ. 48 ἐξ καὶ H. J. Srawley, *the Epistles of St. Ignatius*, London, 1935, σελ. 9—20.

4. Κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος τῆς παρουσίας μελέτης μόνον αἱ ἐπτὰ αὐταὶ γνήσιαι ἐπιστολαὶ θὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν, χρησιμοποιουμένου τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεως O. Gebhardt, A. Harnack, Th. Zahn, *Patrum Apostolicorum opera*, ed. quinta minor, Lipsiae, 1906, μετ' ἐλαχίστων παραλλαγῶν.

Μέχρι τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταστηρίδος αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου ἐξητάζοντο κυρίως διὰ τὴν ἐν αὐταῖς μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης καὶ ἐν γένει τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Οὕτω ἡ θέσις τοῦ Ἰγνατίου ὡς Ἐκκλησιολόγου ἐθεωρήθη πάντοτε σπουδαία ἐν τῇ Χριστιανικῇ Γραμματολογίᾳ. Ἐπισταμένη ὁμῶς μελέτη τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἀναδεικνύει αὐτὸν καὶ ἔξοχον συγγραφέα καὶ θεολόγον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀποσπασματικὴ μορφή τῆς ἐκθέσεως καὶ ἡ ἀνωμαλία τῆς συντάξεως ξενίζουσι τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἐξουδετεροῦνται ὑπὸ τοῦ ρωμαίου καὶ ἐντυπωσιακοῦ ὕφους καὶ τῆς ἀποφθεγματικῆς ἐκφράσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωσις καθίσταται ἄκρως ἐλκυστικὴ. ¹ Ὁ Ε. Norden θεωρεῖ τὰς ἐπιστολάς ταύτας ὡς τὰ ἐκλεκτότερα λογοτεχνήματα τῆς σώζομένης ἑλληνικῆς φιλολογίας τῆς ἐποχῆς. ²

Ἡ Θεολογία τοῦ Ἰγνατίου βεβαίως δὲν εἶναι καθ' ὅλα πρωτότυπος, ἐφ' ὅσον μάλιστα οὔτε ὁ ἴδιος ἐπεδίωκε πρωτοτυπίαν. Σκοπὸς τῆς συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν ἦτο νὰ τονισθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς διαφυλάξεως τῆς χριστιανικῆς παρακαταθήκης καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν ὁμῶς τῆς ἐπὶ τῶν προβλημάτων γνώμης τοῦ Ἰγνατίου παρουσιάζει ἐν πολλοῖς νέα στοιχεῖα καὶ χρησιμοποιεῖ νέους ἄρους ἐρμηνεύοντας τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰδίως τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Ἰωάννου.

Ὡς εἶναι εὐλογον, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, γραφείσαις ὑπὸ ὄλως εἰδικᾶς περιστάσεις καὶ διὰ πρακτικοὺς κυρίως σκοποὺς, δὲν ἀπαντᾷ συστηματικὴ ἐκθεσις τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Τοιοῦτο ἔργον ἄλλωστε ἀνήκει εἰς μεταγενέστερα στάδια τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας. Εἶναι ὁμῶς δυνατόν διὰ τῆς ἐρμηνευτικῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν νὰ ἀνεύρωμεν τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰγνατίου, ἣτις, ὡς θὰ καταδειχθῇ ἐν τῇ περαιτέρῳ ἀναπτύξει, εἶναι ἡ «χορήγησις εἰς τοὺς πιστοὺς ἀληθοῦς ζωῆς».

1. Ὁ Ἰγνατίος εἶναι κάτοχος πλουσίου λεξιλογίου, καίτοι δὲ ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ μόρφωσις δὲν φαίνεται μεγάλη, κατέχει ἐξαιρετικὴν δυνάμιν ἐκφράσεως πρωτοτύπου καὶ προσωπικῆς. Ἀξία μνείας εἶναι ἡ χρῆσις λατινικῶν λέξεων, ἰδίως ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ λεξιλογίου, ὡς ἐξεμπλήριον, δεσέρτωρ (λιποτάκτης), ἄκκεπτα (μισθός), δεπόσιτον (ἀπόθεμα) κλπ. Κατὰ τὴν εὐφυσίαν ὑπόθεσιν τοῦ Th. Zahn, *Ignatii et Polycarpi Epistolae, martyria, fragmenta* (ἐν *Patrum Apostolicorum opera*) 3 ἐκδ., 1876, σελ. 59, τὰς λέξεις ταύτας ἤκουσεν ὁ Ἰγνατίος πολλάκις κατὰ τὰς συνδιαλέξεις τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Ρωμαίων στρατιωτῶν κατὰ τὸ πολύμηνον πρὸς Ρώμην ταξίδιον (βλ. Ρωμ. 5, 1, δεδεμένος δέκα λεοπαρδοῖς).

2. *Die antike Kunstprosa*, Leipzig, 1923, τ. 2, σελ. 590.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΠΕΡΙ ΖΩΗΣ ΙΔΕΑ

Ἡ περὶ ζωῆς ἰδέα ἐξελαμβάνετο ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὡς καὶ σήμερον. Ἡ ἐξέτασις τῶν περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεων δεικνύει ὅτι παρὰ τὴν φυσιολογικὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς ὑπῆρχεν ἔνωρίτητα ἀνεπτυγμένη ἢ ἰδέα περὶ ἀνωτέρας τινὸς μορφῆς ζωῆς.

Ἦδη ἐν τῇ ἑλληνικῇ σκέψει παρατηροῦνται δύο τάσεις ἐρμηνείας τῆς ζωῆς¹. Κατὰ τὴν πρώτην ζωὴ εἶναι ἡ φυσιολογικὴ λειτουργία τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ², ἐν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν αὕτη ἐκλαμβάνεται ὡς ἰδεώδης κατάστασις ὑπάρξεως, πρὸς κατάκτησιν τῆς ὁποίας δέον νὰ πείνωσιν αἱ προσπάθειαι τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ φυσικοπανθειστικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Στωϊκῶν³, καθ' ἃς ἡ ἐπι μέρους ζωὴ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ζωῆς τοῦ σύμπαντος, εὐρίσκονται εἰς τὸ μεταίχιμον τῶν δύο ἐπόψεων, αἱ ὁποῖαι πάντως δὲν διςμορφώθησαν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ἀλλ' ἐνεφανίσθησαν παραλλήλως. Βεβαίως κατ' ἀρχὰς ἀνεπτύχθη ἡ ἰδέα περὶ ἀπολύτου ζωῆς τῶν θεῶν⁴, ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ ἰδέα αὕτη μετηνέχθη καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ κατὰ λόγον ζωὴ τῶν φιλοσόφων καὶ ἠθικολόγων⁵ ἀποτελεῖ μίαν τῶν μορφῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ ἀντίληψις περὶ ἰδεώδους ζωῆς ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους καταλαμβάνει σπουδαιότεραν θέσιν ἢ ἀντίληψις περὶ πνευματικῆς καὶ μεταφυσικῆς ζωῆς. Ἦδη παρ' Ὀμήρῳ ἀπαντᾷ ἡ πίστις περὶ ἐπιβιώσεως τοῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου ἐν τῷ Ἄδῃ, ὡς σκιᾶς αἰθερίας μετὰ συνειδήσεως κοιμημένης καὶ ἀδρανοῦς⁶. Ὁ στίχος τοῦ Εὐριπίδου «τίς οἶδεν εἰ τὸ

1. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις ζωὴ ἀπαντᾷ ἐν τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (Ζωαί, Πλωτίνου, Ἐννεάδες, 1, 4, 3, Ζωάς, Ἀνδρέου Κρήτης, Μέγας Κανὼν, Ὡδὴ θ', Δοξαστικόν).

2. Βλ. Ἀριστοτέλους, Περὶ ζῶων, 2, 2, καθ' ὃ ζωὴ εἶναι «νοῦς, αἰσθησις, κίνησις καὶ στάσις ἢ κατὰ τόπον, ἐτι κίνησις ἢ κατὰ τροφὴν καὶ φθίσις τε καὶ ἀφθίσις». Ἡ αἰτία τῆς ζωῆς εὐρίσκεται ἐν τῇ φωνῇ: Ζῶα εἶναι «ἄσα φωνὴν ἔχει» κατὰ τὸν Δημόκριτον, ἀπόσπ. 278, ἐν Diels, Fragmenta der Vorsokratiker, 2, 117. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὕλιστάς ἡ ψυχὴ εἶναι ὕλικόν τι (Διογένης ἐξ Ἀπολλωνίας, ἀπόσπ. 5). Κατ' ὀλίγον, κυρίως δὲ διὰ τῆς περὶ ἐντελεχείας διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους (Περὶ ζῶων, 2, 1), δίδεται εἰς τὴν ψυχὴν ὑψηλότερα ἔννοια.

3. Βλ. ἀποσπάσματα ἐν Von Arnim, Stoicorum Veterum Fragmenta, 2, 171, 3, 9 κ.λ.π.

4. Βλ. Πλάτωνος, Συμπόσιον, 210E, «αἶε ὄν καὶ οὔτε γινόμενον οὔτε ἀπολλύμενον».

5. Βλ. Ξενοφάντος, Ἀπομνημονεύματα, 3, 3, «ἄσα τε λόγῳ μεμαθήκαμεν κάλλιστα ὄντα, δι' ὧν γε ζῆν ἐπιστάμεθα, ταῦτα πάντα λόγῳ ἐμάθομεν». Ὁ τρόπος οὗτος ζωῆς ἐκαλεῖτο «εὖ ζῆν», Πλάτωνός, Κρίτων 48B.

6. Ἰλιάς, 23, Ὀδύσσεια, II. Βλ. E. Rhode, Psyche, I, σελ. 55 ἐξ. Καθ' Ἡσίοδον οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄδου ἦσαν «εἰδῶλα». Θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι ἡ περὶ ἐπιβιώ-

ζῆν μὲν κατθανεῖν, τὸ δὲ κατθανεῖν ζῆν νομίζεται, »¹ ἀποτελεῖ μέγα βῆμα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς περὶ τῆς καταστάσεως ἐν τῷ Ἄδῃ ἀντίληψεως τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐνταῦθα διαφάνεται ἡ πίστις περὶ ἀνωτέρας υπάρξεως μετὰ θάνατον. Ὁ Πλάτων, διὰ τῆς θεωρίας περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς, περὶ ἐγκλείσεως ταύτης εἰς τὸ σῶμα πρὸς τιμωρίαν διὰ τὴν πτώσιν καὶ καθάρσεως ἐν ἄλλαις σφαιραῖς υπάρξεως, διεμόρφωσε τὸ πρῶτον ὁλοκληρωμένον σύστημα μεταφυσικῆς. Κατὰ τὴν πίστιν τῶν Μυστηριακῶν Θεησκευῶν ἡ ἀπόλυτος ζωὴ ἐχορηγεῖτο εἰς τὸν μύστην δι' ἀναγεννήσεως ἐν ταῖς μυστηριακαῖς τελεταῖς², οἱ δὲ Νεοπλατωνικοὶ³ καὶ τὰ Ἐρημητικά συγγράμματα⁴ ὁμιλοῦσι περὶ θεώσεως.

Καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἡ ζωὴ ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω δύο ἐπόψεις. Ὡς φυσικὸν ἀγαθὸν ἡ ζωὴ εἶναι τόσον πολύτιμος, ὥστε ἡ ἐπὶ μακρὸν χρόνον διατήρησις αὐτῆς ἀποτελεῖ σφοδρὸν πόθον τοῦ Ἑβραίου⁵. Ἄλλ' ἤδη ἐνωρὶς διεμορφώθη καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ ἀνωτέρας μορφῆς ζωῆς κατὰ πρῶτον μὲν ὡς κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ⁶, ἔπειτα δὲ καὶ ὡς ἀτομικοῦ τοιοῦτου⁷. Πάντως καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ ζωὴ ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ὡς ἐγκό-

σεως τοῦ ἀνθρώπου ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διεμορφώθη κατὰ πρῶτον τῇ ἐπιδράσει τῆς ὀργιαστικῆς λατρείας τοῦ Διονύσου ἐν Θράκῃ (βλ. Ἡροδότου, 4, 38, Γέται οἱ ἀπαθανατίζοντες).

1. Ἀπόστ. 638.

2. Γόργίας 525B ξξ., 526Γ, Φαίδρος 249B, Φαίδρων 110B κ.λπ. Ἐνωρύτερον οἱ Ὀρφικοὶ ἐδίδασκον ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀποτελεῖται ἐκ τιτανικῶν (πονηρῶν) καὶ διονυσιακῶν (ἀγαθῶν, θεῶν) στοιχείων.

3. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, Ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ αἱ Θεησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ τάσεις τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, Ἀθήναι, 1936, σελ. 115 ἐξ., 124

4. Πλωτίνου, Ἐννεάδες, 6, 7, 31. Ἡδὴ ὁ Πλάτων, Θεαίτητος, 176A, B, θεωρεῖ δυνατὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἕξομοίωσιν τῆς ψυχῆς.

5. 2, 4. 5. 7.

6. Βλ. Δευτ. 5, 16, ἵνα εὐ σοι γένηται καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς, Γεν. 15, 15. Ἰωβ 5, 26. Ἡ φυσικὴ ζωὴ εἶναι ἀνώτατον ἀγαθόν. Παρ. 3, 16, Σοφ. Σειρ. 31, 20, ὁ δὲ θάνατος, καίτοι φυσικὸν γεγονός καὶ ἀναπότρεπτον τέλος τῆς ζωῆς, ὡς κατὰ, Σοφ. Σειράχ. 19, 17. 40, 5. Ἐκ τούτου ἐξηγουνταὶ καὶ συγγαί προσεῦχαι ἐν τοῖς Ψαλμοῖς πρὸς λύτρωσιν ἐκ τοῦ θανάτου.

7. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ζωὴ εἶναι ἡ εὐτυχὴς διαβίωσις τῆς ἐθνικῆς οὐμᾶδος τῶν Ἑβραίων, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ὀρθῆς πρὸς τὸν Θεὸν συμπεριφορᾶς αὐτῆς. Ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῆς ἐθνικῆς οὐμᾶδος πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἐπιφέρει τὴν δυστυχίαν. Ὁ Θεὸς ἀπευθύνεται οὐχὶ πρὸς ἄτομα, ἀλλὰ πρὸς τὸ σύνολον τῶν Ἰσραηλ καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς προφήταις. Βλ. π. χ.. Ἄμ. 3, 1. Ὡσ. 4, 17. Ἡβλ. Β. Βέλλα, Θεὸς καὶ ἱστορία ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ Θεησκείᾳ, Ἀθήναι, 1984, σελ. 6 ἐξ.

8. Διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν προφητῶν, ἰδίως τῶν μεγάλων, ἤρχισεν ἡ ἕξομοίωσις τῆς θεησκευῆς, ὁπότε πλέον τὸ ἄτομον θεωρεῖται ὑπεύθυνον τῶν ἰδίων αὐτοῦ πράξεων, συνεπῶς δὲ καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς. Βλ. Ἰεζ. 18, 20.

αμνος κατάστασις, πλουσία, ἄπονος καὶ εὐτυχής¹. Ἐπιπλήρωσις ἀνεπιτύχθη καὶ ἡ ἰδέα περὶ ἀπολύτου ζωῆς ὡς ἀναγκαίας συνεπειᾶς τῆς οὐσίας καὶ δυνάμεως τοῦ ζῶντος Θεοῦ², ὅστις κατέχει τὴν ζωὴν ἐν τῇ ὁλότητι καὶ μεταδίδει ἐκ ταύτης εἰς τοὺς ἀνθρώπους³. Ἡ ζωὴ αὕτη τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς σοφίαν, κατανόησιν καὶ γνῶσιν τῶν θείων βουλῶν καὶ ἐντολῶν⁴, διαβίωσιν κατὰ τὸ θεῖον δῆλημα⁵, δικαιοσύνην καὶ ἠθικὴν καθαρότητα⁶, πρὸ πάντων δὲ εἰς κοινωνίαν πρὸς τὸν Θεόν, τοῦ ὁποίου τὴν παρουσίαν αἰσθάνεται ὁ ἀνθρώπος ὡς ζῶσαν πραγματικότητα⁷. Τὸ πολυτιμότερον τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἢ πρὸς τὸν Θεὸν προσέγγισις⁸.

Ἐν τῷ ἡ ζωῇ, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, εἶναι ἤδη καὶ παρὸν ἀγαθόν, ἢ πλήρης ἀπόλαυσις αὐτῆς μετατίθεται εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον, ἐν συνδέσει καὶ πρὸς τὰς μεσσιακὰς προσδοκίας. Ἐνίοτε ἢ ἐν τῷ Scheol διαβίωσις τῶν ψυχῶν⁹ φαίνεται παριστωμένη, ἰδίως ἐν τοῖς παλαιότεροις βιβλίοις, ὡς σκιάδης, ἀγευ συνειδήσεως, γνώσεως καὶ δράσεως¹⁰, ἢ μετὰ περιωρισμένου βαθμοῦ συναϊδήσεως καὶ ἐνεργείας¹¹. Ἐν τούτοις ὅμως λαγ ἐννοεῖται διεμορφωθὴ ἡ ἰδέα περὶ ἠθικῶν διακρίσεων ἐν τῷ Ἄδην (Scheol)¹², ἣτις ἦτο συνεπὴς πρὸς τὴν ἰδέαν περὶ παγκοσμίου κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ ἐπεκτεινομένης καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἄδην¹³. Αἱ διακρίσεις ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνταπόκρισιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον θέλημα¹⁴.

1. O. J. Lindblom, Das ewige Leben, 1913, σελ. 147, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ εὐτυχὴς διαβίωσις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ μόνη ὑπὸ τῶν Ἑβραίων διαμορφωθείσα περὶ ζωῆς ἰδέα. Ἀντιθέτως ὁ P. Kleinert, Abhandlungen zur Idee des Lebens in Alten Teatament. Studien und Kritiken, 1895, σελ. 693 ἔξ.

2. Ἰησοῦς Ναυῆ 3, 12.

3. Ψαλμ. 36, 10. Σοφ. Σειρ. 16, 13. Δ' Μακκ. 18, 18. Καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθεὶς νόμος εἶναι ζωοποιός, Δευτ. 32, 47.

4. Ἦσ. 11, 2.

5. Δευτ. 30, 15.

6. Ἦσ. 1, 16.

7. Ψαλμ. 16, 11.

8. Βλ. Β. Βέλλα, ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Β' ἔκδ., Ἀθήναι, 1950, σελ. 23 ἔξ.

9. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μόνον τὸ σῶμα μεταβαίνει εἰς τὸ scheol ἢ καὶ ἡ ψυχὴ μετ' αὐτοῦ. Σύγκρινον Ἄρ. 5, 2 καὶ Ἐκκλησ. 12, 7.

10. Ἰωβ 26, 6, Ἐκκλησ. 9, 5.

11. Δευτ. 19, 31. Α' Βασιλ. 28, 13. Ἦσ. 14, 9. Βλ. καὶ R. H. Charles, Eschatology: Hebrew, Jewish and Christian, New York, 1913, σελ. 40 ἔξ.

12. Βλ. H. E. Fosdick, A Guide to Understanding the Bible, 16η ἔκδ., New York, σελ. 263 ἔξ.

13. Ἄρ. 9, 2, Δευτ. 32, 22, Ἦσ. 7, Ψαλμ. 134, 7 ἔξ.

14. Ἦσ. 57, 15, Ἰερ. 16, 19, Ψαλμ. 16, 8.

Ἵπαινεγμοὶ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἀπαντῶσι παρ' Ἡσαΐα¹, κυρίως δὲ παρ' Ἰεζεκιήλ² καὶ Ἰώβ³. Κατὰ πρῶτον περὶ αἰωνίας ζωῆς μετὰ θάνατον γίνεται σαφὴς λόγος ἐν Δανιήλ⁴, ἐν ᾧ ἡ Σοφία Σολομῶντος ἀναπτύσσει συστηματικώτερον τὴν θεωρίαν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς⁵.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἡ λέξις ζωὴ ἀπαντᾷ περὶ τὰς ἐκατὸν τριάκοντα φορὰς, ἔξ ὧν μόνον ἑξάκις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν φυσικῆς υπάρξεως, ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ συνήθως μετὰ προσδιορισμῶν, οἷον ἡ ζωὴ αὕτη, ἡ νῦν ζωὴ, ζωὴ ἐν σαρκί. Ἡ ζωὴ ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῆς μορφήν εἶναι ὑψηλὸν ἀγαθόν, ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ θαυματουργὸς δρᾶσις τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' οὔσα παροδικὴ καὶ πλήρης πόνων, εἶναι ἀνεπαρκῆς πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀνθρωπίνων πόθων⁶, λαμβάνει δὲ ἀξίαν μόνον ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀφιερῶσθαι ταύτην εἰς τὸν Θεόν⁷, ὁπότε χορηγεῖται εἰς αὐτὸν ἡ ἀπόλυτος ζωὴ, τὴν ὁποίαν μόνον ὁ Θεὸς παρέχει. Πράγματι δὲ ἡ ζωὴ ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς εἶναι ἀπόλυτον κτῆμα τοῦ Θεοῦ⁸, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ⁹, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹⁰, καθίσταται δὲ προσιτῆ εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹¹.

Ἡ ζωὴ αὕτη χρονικῶς εἶναι καὶ παροῦσα πραγματικότης καὶ μέλλουσα κατάκτησις. Εἶναι παροῦσα κατοχὴ τῶν πιστῶν ἐν τῇ ἐλπίδι¹², ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ¹³ καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ὅστις εἶναι «ἡ ζωὴ ἡμῶν»¹⁴. Κατὰ τὸν

1. 25,8. 26,19.

2. Κεφ. 37.

3. 19,25 ἔξ.

4. 12,2. Βλ. καὶ Β' Μακκ. 7,9.

5. 2, 23, 3,1 ἔξ. 8,19. 9,15.

6. Ρωμ. 7,1, «ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ». Α' Κορ. 15,19, «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεροι ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν».

7. Ρωμ. 14,7. Β' Κορ. 5, 15 ἔξ., Γαλ. 2, 20.

8. «Ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ», Ἰωάνν. 5, 26. «Θεὸς ζῶν», Ματθ. 16, 16. Πράξ. 14,15, Ρωμ. 9,26, Β' Κορ. 3,3. 6,16, Α' Θεσσ. 1,9, Α' Τιμ. 3,14. 4,10.

9. «Ἐγὼ ζῶ», Ἰωάνν. 14,19, «ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ», Ἰωάνν. 14,6, «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ», Ἰωάνν. 11,15, «ἄριστος ζῶης», Ἰωάνν. 6, 35, «ὕδαρ ζῶν». Ἰωάνν. 4,10.

10. «Πνεῦμα ζωοποιούν», Ἰωάνν. 6,63, Α' Κορ. 15, 45.

11. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον συνίσταται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας, δι' ἧς ἡ ἀληθὴς ζωὴ κατέστη συνειδητὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, (βλ. Ἰωάνν. 63, 6, ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐστίν, Β' Τιμ. 1,10, φωτίσαντος ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου), καὶ εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατηργήθη ἡ ἁμαρτία, αἱ δαιμονικαὶ δυνάμεις καὶ ὁ θάνατος.

12. Ρωμ. 8,24.

13. Ρωμ. 1,16.

14. Κολ. 3,3.

Ἰωάννην οἱ ἀκούοντες, τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἔχουσι ζωὴν αἰώνιον¹, λαμβάνοντες δὲ ταύτην καθίστανται υἱοὶ τοῦ Θεοῦ² καὶ ζῶσιν ἐν στενῇ κοινωνίᾳ πρὸς αὐτόν³. Ἐν τῷ μέλλοντι ὅμως ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν θὰ τελειωθῇ: θὰ βλέπωσι τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, θὰ κατανοῶσι πλήρως τὴν δόξαν αὐτοῦ⁴, καὶ θὰ καταστῶσιν ὁμοιοὶ πρὸς αὐτόν⁵.

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἡ θεολογικὴ διδασκαλία Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου δύναται νὰ συντεθῇ εἰς ἐνιαῖον σύστημα⁶, ἐὰν θέσωμεν ὡς κέντρον αὐτῆς τὴν ἰδέαν περὶ ἀληθινῆς ζωῆς. Αἱ λέξεις ζῆν καὶ ζωὴ εἶναι ἐκ τῶν προσφιλεστέρων ὄρων τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ οὐσιαστικὸν ζωὴ ἀπαντᾷ δεκάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, μετὰ προσδιοριστικῶν ἐπιθέτων, ὡς ζωὴ ἀληθινή⁷, ζωὴ αἰώνιος⁸, ἀέναςος ζωῆ⁹, αἰδῖος ζωῆ¹⁰ ἢ μόνον¹¹. Τὸ ἀπαρέμφατον ζῆν ἀπαντᾷ ὀκτάκις, ὡς οὐσιαστικόν, μετὰ προσδιοριστικῶν ἐπιθέτων, ὡς τὸ ἀδιάκριτον ζῆν¹², τὸ ἀληθινόν ζῆν¹³, τὸ προκείμενον ζῆν¹⁴, τὸ διὰ παντὸς ζῆν¹⁵ ἢ ἄνευ τοιούτων¹⁶, διάφοροι δὲ τύποι τοῦ ρήματος ζῆν ἀπαντῶσι δέκα πέντε φορές· κατὰ ἀλήθειαν ζῆτε¹⁷, κατὰ Θεὸν ζῆτε¹⁸, ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ¹⁹, ἐξῆσαν κατὰ Ἰησοῦν Χριστόν²⁰, κατὰ Ἰησοῦν Χριστόν ζῶντες²¹, κατὰ Κυριακὴν

1. Ἰωάνν. 3,36. Βλ. καὶ Lyons, The Concept of Life in Saint John, σελ. 7—19.

2. Ρωμ. 8, 15 ἐξ., Γαλ. 3, 26. 4, 5 ἐξ., Α' Ἰωάνν. 3, 1.

3. Ἰωάνν. 17, 21, Ρωμ. 6, 11. Γαλ. 2, 20.

4. Α' Κορ. 13, 12.

5. Α' Ἰωάνν. 3, 2.

6. Οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες περὶ τὴν Θεολογίαν τοῦ Ἰγνατίου (βλ. βιβλιογραφίαν) ἐξετάζουσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ κατὰ αὐτοτελεῖς ἐνότητες, ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ δώσῃ ὀλοκληρωμένην εἰκόνα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

7. Ἐφ. 7, 2.

8. Ἐφ. 18, 1, Πολ. 2, 3.

9. Ρωμ. 7, 3. Ἡ φράσις «ἀέναςος ζωῆ» ἐλλείπει ἐκ τινῶν ἀρχαίων μεταφράσεων, διὰ τοῦτο δὲ παραλείπεται καὶ ἀπὸ τινῶν νεωτέρων ἐκδόσεων.

10. Ἐφ. 19, 1.

11. Ἐφ. 14, 1, Μαγν. 5, 1. Βλ. Μαγν. 9, 1, κατὰ Κυριακὴν ζωὴν ζῶντες καὶ Ρωμ. 7, 3, ἄρτον ζωῆς. Ἡ Συριακὴ μετάφρασις ἐν μὲν τῷ πρώτῳ χωρίῳ παραλείπει τὴν λέξιν ζωῆ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὀλόκληρον τὴν φράσιν, οὕτω δὲ καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἐκδόσεων.

12. Ἐφ. 3, 2.

13. Ἐφ. 11, 1, Τραλλ. 9, 2; Σμυρν. 4, 1.

14. Ἐφ. 17, 1.

15. Μαγν. 1, 2.

16. Μαγν. 5, 2.

17. Ἐφ. 6, 2.

18. Ἐφ. 8, 1.

19. Ἐφ. 20, 2.

20. Μαγν. 8, 2.

21. Φιλ. 3, 2.

(ζωὴν) ζῶντες¹, κατὰ Χριστιανισμόν ζῆν², οὐ κατὰ ἀνθρώπους ζῶντες³, μηκέτι κατὰ ἀνθρώπους ζῆν⁴, ὕδωρ ζῶν⁵, Θεὸς ζῶν⁶, κατὰ (νόμον) Ἰουδαϊσμόν ζῶμεν⁷, ζῆσαι⁸, ζῶν⁹. Ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιπτώσεων μόνον δις ἡ ζωὴ ἀναφέρεται εἰς κατάστασιν ὑπάρξεως ἐκτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τότε χάριν ἀντιθέσεως πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ζωὴν.

Καθίσταται οὕτω προφανές ὅτι ὁ Ἰγνατίος ἀποδίδει εἰς τὸν ὄρον «ζωὴ» διάφορον τῆς συνήθους ἔννοιαν. Ζωὴ εἶναι ἡ ἰδεώδης κατάστασις ὑπάρξεως, ἣτις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Αἱ προφητεῖαι, ὁ νόμος, τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ «ἡμέτερα κατ' ἄνδρα παθήματα»¹⁰ συνιστῶσιν εἶδος ζωῆς διάφορον τοῦ ἐγκοσμίου, ἀνώτερον καὶ ὑψηλότερον. Ἡ ἀξία τῆς νέας ταύτης ἀντιλήψεως περὶ ζωῆς καθορίζεται ἐκ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων¹¹. Τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι πρόσκαιρα, ἐν ᾧ αἱ ἀόρατοι πνευματικαὶ πραγματικότητες εἶναι αἰώνιοι καὶ ἀνυπολογίστου ἀξίας¹². Περιεχόμενον τοῦ παρόντος βίου εἶναι ἡ προσκόλλησις εἰς τὰ μικρᾶς ἀξίας ὑλικά πράγματα¹³. Ἀντιθέτως περιεχόμενον τῆς νέας ἐν Χριστῷ καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀφθαρσία καὶ αἰώνιος ζωὴ, ἣτις εἶναι τὸ τέρας τοῦ ἀγῶνος τῶν Χριστιανῶν¹⁴. Τὸ σύστημα τῶν θεῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀνταποκρισεως πρὸς αὐτάς (διὰ τῆς πίστεως, ἐμπειρίας καὶ προσπαθείας), δι' ὧν ἡ αἰώνιος ζωὴ καθίσταται κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου, καλεῖται

1. Μαγν. 9,1.

2. Μυγν. 10,1.

3. Τραλλ. 2,1.

4. Ρωμ. 9,1.

5. Ρωμ. 7,2.

6. Φιλ. 1,2.

7. Μαγν. 8,1.

8. Μαγν. 9,2, Ρωμ. 6,2.

9. Ρωμ. 7,2.

10. Σμυρν. 5,1.

11. Ἐφ. 13,2. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δύο βασιλείων ἀντιμαχομένων πρὸς ἄλληλα. Καίτοι ὁ Διάβολος παρίσταται ὡς ἀντιστρατευόμενος τὸν Θεὸν ἐνίοτε, οὐδέποτε ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἐξουσία ἔχουσα καὶ μικρὰν ἔστω ὁμοίότητα πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ διάβολος μάχεται οὐχὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτῶν ὅπως ἀνταποκριθῶσιν ὀρθῶς πρὸς τὸ θεῖον θέλημα.

12. Ρωμ. 3,3. Βλ. καὶ Παύλου, Β' Κορ. 4,18.

13. Ρωμ. 7,2, «πῦρ φιλόυλον».

14. Πολ. 2,3, «τὸ θέμα ἀφθαρσία καὶ ζωὴ αἰώνιος». Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ παρόντος κόσμου ὡς στίβου ἐν τῷ ᾧ οἱ πιστοὶ ἀγωνίζονται διὰ νὰ εἰσέλθωσι νικηταὶ εἰς τὴν νέαν ζωὴν γίνεται λόγος κατωτέρω.

Χριστιανισμός¹. Οἱ ἔκτος τοῦ συστήματος τούτου ζῶντες εἶναι οὐσιαστικῶς νεκροί².

Αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ νέα αὕτη ζωὴ μεταδίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ πλούσιον περιεχόμενον αὐτῆς ἐξετάζονται ἐν τοῖς ἑπομένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΑΥΤΗΣ

1. Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝ ΤΩ ΚΟΣΜΩ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΑΥΤΟΥ

Πηγὴ τῆς ζωῆς εἶναι κατὰ τὸν Ἰγνατίου ὁ ζῶν Θεός, ὅστις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκευτικῶν συστημάτων καὶ τινῶν αἰρετικῶν παραφυάδων τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι εἷς³, καίτοι ἐνεργεῖ καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τρισὶ προσώποις. Παρὰ τὰς ὑπαρχούσας ἀντιρροήσεις ἢ τριαδικῇ περὶ Θεοῦ ἀντίληψις δεόν να θεωρηθῆ ὡς σαφῶς ἀπαντῶσα παρ' Ἰγνατίου, καὶ δὴ ἐν τοῖς κάτωθι χωρίοις :

Ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι⁴.

Τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι⁵.

1. Μαγν. 10,1, Ρωμ. 3,3, Φιλ. 6,1. Διὰ πρώτην φοράν ἀπαντᾷ ἡ λέξις Χριστιανισμός παρὰ τῷ Ἰγνατίου, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Χριστιανός προήλθεν ἐξ Ἀντιοχείας (Πράξ. 11,26), τῆς ὁποίας ἐπίσκοπος ὑπῆρξεν ὁ Ἰγνατίος. Βλ. H. Dieckmanns, Antiochien, ein Mittelpunkt urchristlicher Missionstätigkeit, Aachen, 1920, σελ. 30 ἔξ.

2. Φιλ. 6,1, «στῆλαι καὶ τάφοι νεκρῶν». Πρβλ. Ματθ. 23, 27.

3. Μαγν. 8, 2. Ἡ λέξις Θεός χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου ἀδιακρίτως μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ ἁρθρου. Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἐγένετο διάκρισις μεταξὺ τῆς ἐνάρθρου ἐκφράσεως, πρὸς δήλωσιν τῆς θειότητος γενικῶς. Ἡ διάκρισις αὕτη ἀλλοτεῖται ἀπὸ τοῦ Ἰγνατίου.

4. Μαγν. 13, 1. Κατὰ τινὰς ἐρευνητὰς ἡ φράσις «καὶ ἐν πνεύματι» εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα, διότι ἡ δι' αὐτῆς ἐπιτυγχανομένη ἐκφραστικὴ τριάς

«ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι»,

ἀποτελεῖ παραφωσίαν πρὸς τὰς πρὸ καὶ μετ' αὐτὴν δυάδας,

«ἐν σαρκὶ καὶ πνεύματι,

ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ,

ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει».

Οὕτω ἡ φράσις εἶδει να ἔχη «ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ». Συσχέτισις ὁμοῦ πρὸς τὰ κατωτέρω δεικνύει ὅτι ὁ Ἰγνατίος εἶχεν ἐν νῷ παραβολὴν πρὸς τὴν ἐκφραστικὴν τριάδα «ἐπίσκοπων» — πρεσβυτέρων — διακόνων», ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιαναλήψεως τοῦ τριαδικοῦ τύπου ἐν 13, 2.

5. Μαγν. 13, 2.

Εἰς οἰκοδομὴν Θεοῦ πατρός... διὰ μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ... σχομιῶν
 χρώμενοι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ¹.

Ὡς εἶναι εὐλόγον, ἐν ταῖς βραχείαις ταύταις ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου
 δὲν ἀπαντᾷ συστηματικῆ ἀνάπτυξις περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ
 Θεοῦ, τονίζονται ὁμως ὠρισμένα σημεῖα, ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατανόησιν
 τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ. Εἶναι ἀγαθός², μακρό-
 θυμος³ καὶ παντογνώστης⁴; οὐχὶ ὁμως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ποσοτικῆς
 ἀπλῶς διαφορᾶς ἀπὸ τῶν παρομοίων ἰδιοτήτων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαφορὰ
 ἔγκειται εἰς τὴν ποιότητα τοῦ θείου χαρακτῆρος, ὃ ὁποῖος εἶναι οὐχὶ ἀνώ-
 τερος, ἀλλ' ἀντίθετος τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κόσμου⁵. Εὐρίσκεται ἐπὶ ἐντελῶς
 ἄλλου ἐπιπέδου, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀνώτερος, ἀπολύτως τέ-
 λειος. Ἀπόπειραν ἀκριβεστερας περιγραφῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ὡς τε-
 λείου ὄντος, ἀποτελεῖ ἡ χρῆσις τῶν ἐκφράσεων «μεγαλειότης πατρός»⁶ καὶ
 καὶ «μέγεθος Θεοῦ»⁷, αἵτινες ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκ-
 δήλωσιν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ⁸. Γενικωτέραν δὲ ἔννοιαν ἔχει ὁ ὄρος «πλή-
 ρωμα»⁹, ὅστις εἶχεν ἤδη χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου¹⁰ καὶ τοῦ Παύ-
 λου¹¹ πρὸς δήλωσιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ἀπαξ δὲ καὶ τῆς φύσεως
 τοῦ Θεοῦ¹². Ὁ ὄρος σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, αὐτὴν τὴν Θεότητα¹³,

1. Ἐφ. 9, 1.

2. «Ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα», Ρωμ. προοίμ.

3. Ἐφ. 11, 1.

4. «Τὸν τὰ κρύφια εἰδόντα», Μαγν. 3, 2.

5. Μαγν. 5, 2.

6. Ρωμ. προοίμ.

7. Ἐφ. προοίμ., Πρβλ. καὶ Παύλου, Ἐφ. 1, 19 «τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς
 δυνάμεως αὐτοῦ».

8. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου, τονίζεται ἐξαιρετι-
 κῶς ἡ μεγαλειότης τοῦ Θεοῦ ὡς ἐκφρασις τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς ἠθικῆς τε-
 λειότητος αὐτοῦ. Βλ. Β. Βέλλα, Ἐρησκευτικαὶ Προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Δια-
 θήκης, τεῦχος Β', Ἡσαΐας, Ἀθήναι, 1935, σελ. 176 κ. ἐξ.

9. Ἐφ. προοίμ., «ἐν μεγέθει Θεοῦ πατρός καὶ πληρώματι», Τραλλ. προοίμ.,
 «ἐν πληρώματι».

10. 1, 16.

11. Κολ. 1, 19. 2, 9, Ἐφ. 1, 23. 4, 13.

12. Ἐφ. 3, 19. «ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ». Ὁ Ζυγαδηνός
 ἐρμηνεύει τὴν λέξιν πλῆρωμα διὰ τῆς φράσεως «τὰ καλὰ ὧν πλήρης ἐστίν». Βε-
 βαιῶς εὐρίσκόμεθα ἐπὶ ἐπιφαλοῦς ἐδάφους, εἰάν δεχθῶμεν ὅτι ὁ πεπερασμένος
 ἀνθρώπος δύναται νὰ οἰκτιωθῆ «πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ», δηλαδὴ πλήρη τὴν
 θεϊαν φύσιν. Ἄλλ' ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ὁμιλεῖ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης πλευρᾶς, ἐν-
 νοῶν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ θὰ λάβουν ἐκ τῆς θείας οὐσίας ὅτι εἶναι δυνατόν ἀνθρω-
 ποι νὰ λάβουν. Περὶ τοῦ ὄρου «πλῆρωμα» βλ. λεπτομερῶς J. B. Lightfoot, On
 the Meaning of πλῆρωμα, ἐν Saint Paul's Epistles to the Colossians and Phi-
 lemon, London, 1875, σελ. 323—339.

13. Βλ. ἰδίως Κολ. 2, 9, «πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος».

ἐν ἣ συγκεντροῦνται καὶ περικλείονται ἅπασαι αἱ δυνάμεις ἐν τῷ πεδίῳ τῆς φύσεως καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ συμπεριφορᾷ. Τὸν ὄρον πλήρωμα ἐχρησιμοποίησαν βραδύτερον οἱ Βαλεντινιανοί, εἶναι δὲ πιθαιὸν ἅτι οὗτος δὲν ἦτο ἀγνωστος καὶ εἰς τὰς προηγουμένας Γνωστικὰς κινήσεις. Παρ' αὐτοῖς, ὅμως, τὸ πλήρωμα ἐξελαμβάνετο τοπογραφικῶς, τρόπον τινά, ὡς σημαῖνον τὸ βασίλειον τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ κένωμα, σημαῖνον τὸ βασίλειον τοῦ πονηροῦ ἢ τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου. Ἡ ἀντιθέσις τοῦ θεοῦ πληρώματος πρὸς τὸ κοσμικὸν κένωμα ὑπάρχει καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς συγγραφεῦσιν, οἵτινες χρησιμοποιοῦσι τὸν ὄρον, ἀλλ' αὕτη ἐκλαμβάνεται πνευματικῶς. Ἐφ' ὅσον κατὰ πρῶτον ὁ ὄρος ἀπαντᾷ ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῇ τοῦ Παύλου¹, καθίσταται προφανές ὅτι καὶ οἱ αἵρετικοὶ τῶν Κολοσσῶν εἶχον τοῦτον ἐν χεῖρσι, κατ' αὐτῶν δὲ ὁ Παῦλος τονίζει ὅτι ἡ πληρότης τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἀγαθοῦ εὐρίσκεται μόνον ἐν τῷ Θεῷ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Παρόμοιος λόγος ὠδήγησεν καὶ τὸν Ἰγνάτιον εἰς χρῆσιν αὐτοῦ, διότι πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον ὅτι οἱ αἵρετικοί, τοὺς ὁποίους οὗτος καταπολεμεῖ, εἶχον ἀναμίξει μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ στοιχεῖα προερχόμενα ἐκ διαφόρων πηγῶν, ἐν αἷς καὶ Γνωστικῶν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν ὁ χριστιανικὸς Θεὸς εἶναι «Θεὸς ζῶν»², ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι προσωπικὸς καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ κόσμῳ δι' ἀδιαλείπτου ἐνεργείας, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ παροχὴ ζωῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οὕτω ὁ Θεὸς δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς Ὀν διαβιοῦν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου ἐν ἀπειρῷ καὶ ἀδιαφόρῳ μακαριότητι, ἀλλ' ὡς δυναμικὴ προσωπικότης δρῶσα ἐν τῷ κόσμῳ καὶ μεριμνῶσα περὶ τῶν ἀνθρώπων³. Ἐν τῇ ἀπειρῷ αἰωνιότητι ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖ τὰ θεῖα αὐτοῦ σχέδια περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ταῦτα κατ' ἀρχὰς εἶναι κεκρυμμένα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ πονηροῦ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ καλοῦνται «μυστήρια»,⁴ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πραγματοποιήσιν αὐτῶν ἡ ἐνεργεία τοῦ Θεοῦ δὲν διακρίνεται πάντοτε εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀνθρώπων, διὸ καὶ γίνεται ἐνίοτε λόγος περὶ «σιγῆς» τοῦ Θεοῦ⁴. Πάντως, εἴτε ἀμέσως εἴτε βραδύτερον καθίστανται ἀντιληπταί

1. Ὁ ὄρος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ κλασσικῇ φιλολογίᾳ. Βλ. Ἀριστοτέλους, Πολιτικά, 4, 4, (πάντως οὐχὶ ἐν θρησκευτικῇ ἐννοίᾳ).

2. Φιλ. 1, 2. Βλ. ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

3. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ Στωϊκοί. Αἱ ἰδέαι αὐτῶν περὶ θεοῦ προορισμοῦ καὶ ἐλευθερίας, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 84 κ. ἑξ.

4. Βλ. Ἐφ. 19, 1, ἐνθα ἀπαριθμοῦνται «τρία μυστήρια κρυφῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπράχθη» κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ δρᾶσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἅπασαι αἱ θεῖαι ἐνέργειαι ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ζωῆς.

Ὁ Λόγος περὶ τῆς ἁμαρτίας δὲν γίνεται παρ' Ἰγνατίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀπολύτρωσις δὲν ἀναφέρεται. Ἡ σιωπὴ αὕτη δὲν ἔρχεται βεβαίως εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰδίως τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἐξηγεῖται ἐκ τῆς τάσεως τοῦ Ἰγνατίου νὰ παραστήσῃ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὴν θετικὴν αὐτῶν πλευράν. Ἐν τῷ, δηλαδή, οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ συγγραφεῖς, οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτῶν, συνήθως τονίζουσι ἀρνητικῶς πὼς τὴν ἀπὸ τῆς βαρείας ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων καταστάσεως ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν, ὁ Ἰγνατίος, μαθητὴς κατὰ τοῦτο κυρίως τοῦ Ἰωάννου, τονίζει θετικῶς τὴν παροχὴν ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπερ βεβαίως προϋποθέτει τὴν ἀπὸ τῆς προτέρας καταστάσεως ἀπαλλαγὴν.

Οὕτω μετὰ τὴν προὔποιθεμένην πτῶσιν διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀκολουθεῖ μακρὰ περίοδος προπαρασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς σωτηρίαν. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη ἦτο μέρος τοῦ αἰωνίου σχεδίου τοῦ Θεοῦ¹, τὸ ὁποῖον, ὡς ἦδη ἐλέχθη, ἐτηρεῖτο ἐπὶ μακρὸν μυστικόν² ἀπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ πονηροῦ, ἐπετελέσθη δὲ διὰ διαφόρων μέσων καὶ δὴ διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν προφητῶν, οἵτινες «κατήγγειλαν εἰς αὐτόν»³, ἤλιπον καὶ ἀνέμνον αὐτόν⁴. Σκοπὸς βεβαίως τῆς ἐνεργείας ταύτης, ὡς κατὰ τὸν Παῦλον, θεωρεῖται ἡ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατανόησις τῆς ἰδίας ἀδυναμίας πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν φρικτῶν δεσμῶν καὶ στροφή τῶν ἐλπίδων ἐπὶ τὴν θεῖαν βοήθειαν.

Ἀντίδρασις κατὰ τῶν θεῶν τούτων σχεδίων προέρχεται ἀπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ πονηροῦ, τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου⁵, ὅστις, καίτοι ἐκλαμβάνεται ὡς ἰδίᾳ προσωπικότης καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς δύναμις ἢ ὡς πονηρὰ διάθεσις, δὲν θεωρεῖται ὡς θεῖον ὄν ἀντίπαλον τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἐξυπακούεται μᾶλλον ἐνταῦθα ὅτι πρόκειται περὶ πεπτωκότος δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ, περὶ πεπτωκότος ἀγγέλου⁶, ὅστις ἀντενεργεῖ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεῶν σχεδίων οὐχὶ δι' ἀπ' εὐθείας ἀγῶνος πρὸς τὸν Θεόν, ὅπερ θὰ

1. Μαγν. 8, 2, «Λόγος ἀπὸ σιγῆς προσελθών».

2. «Προωρισμένη πρὸ αἰώνων», Ἐφ. προσίμ.

3. «Μυστήρια κραυγῆς», Ἐφ. 19,1. Πρβλ. καὶ Α' Κορ. 2,7 ἐξ., «σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων», Κολ. 1,26 κ.ά. Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἀποκρύψεως τοῦ μυστηρίου ἀπὸ τῶν δαιμόνων βλ. καὶ Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος Κατηχητικός, 26,4.

4. Φιλ. 9,2.

5. Φιλ. 5,2. Ββ. καὶ Μαγν. 9,3.

6. Ἐφ. 17,1. 19,3. Μαγν. 1,3. Φιλ. 6,2.

ἦτο ἀκατάληπτον, ἀλλὰ διὰ παραπλανήσεως τῶν ἀνθρώπων¹. Ἡ δύναμις ὅμως αὐτοῦ κατ' ἀρχὴν δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς συντριβεῖσα καὶ ἐξουθενωθεῖσα διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ὁθεν ἔλυτο πᾶσα μαγεία καὶ πᾶς δεσμός ἠφανίζετο κακίας, ἀγνοια καθηρεῖτο, παλαιὰ βασιλεία διεφθείρετο».²

2. Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προπαρασκευὴν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς ὑποδοχὴν τῆς σωτηρίας καὶ ζωῆς, ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἀναζωογόνησιν³ τοῦ ἀνθρωπίνου γένου ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις δὲν εἶναι ἀπλοῦς διδάσκαλος ἢ προφήτης, ἀλλὰ Θεός⁴, ἄχρονος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος ἀπαθής⁵, τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἐκφραζομένης διὰ τῶν ὄρων Υἱός⁶ καὶ Λόγος. Ὁ ὄρος «Λόγος τοῦ Θεοῦ» ἀπαντᾷ ἐνταῦθα διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου,⁷ χρησιμοποιεῖται δὲ ἀναμφιβόλως κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Τὸ σχετικὸν χωρίον «εἰς Θεός ἐστιν ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅς ἐστιν αὐτοῦ Λόγος ἀίδιος ἀπὸ σιγῆς προελθών»⁸ παρέσχε πλείστας δυσκολίας εἰς τοὺς ἐρευνητὰς παλαιότερον⁹ καὶ προσφάτως. Τὸ κείμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις ἔχει «Λόγος ἀίδιος οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών», ἡ δὲ ἔκφρασις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς πολεμικὴ κατὰ τῆς Βαλεντινιανῆς θεωρίας περὶ προσλεύσεως τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς σιγῆς¹⁰, τοῦτο δὲ ἐνεῖχε σπουδαιότητα διὰ τὴν

1. Τοῦτο ὑποδηλοῦται ἐκ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων ἐν Σμυρν. 6,1, «καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων καὶ οἱ ἄρχοντες ὄρατοί τε καὶ ἀόρατοι». Ὁρατοὶ ἄρχοντες εἶναι πιθανώτατα ἡ πελτικὴ ἐξουσία ἢ δι' αἰσθητῶν μέσων ἀντιδρῶσα κατὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς Θερησείας, ἀόρατοί δὲ οἱ δαίμονες οἱ ὡσαύτως ἀντιδρῶντες δι' ἀοράτων μέσων.

2. Βλ. Φιλ. 6,2, «κακοτεχνίαι καὶ ἐνέδρα τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου», Μαγν. 1,3, «ἐπήρεια τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου».

3. Ἐφ. 19,3.

4. Ἐφ. 1,1, «ἀναζωοψύσαντες».

5. Ἐφ. προσοίμ. 1,1. 7,2. 13,2. 19,3. Μαγν. 6,1. 7,2. Τραλλ. 7,1. Ρωμ. προσοίμ. 3,3. 6,3. Σμυρν. 1,1. Πολ. 3,2. 8,3.

6. Πολ. 3,2.

7. Μαγν. 8,2. 13,1. κ.λ.π.

8. Ἰωάνν. 1,1. ἐξ. Α' Ἰωάνν. 1,1. Ἀποκ. 19,13. Ἐν Ἰωάνν. 1,3 τονίζεται ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Λόγου, ἣτις δὲν περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου, παρὰ τῷ ὅποίῳ ὅμως οὔτε περὶ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ γίνεται συστηματικὸς λόγος.

9. Μαγν. 8,2.

10. Βλ. J. Pearson, *Vindiciae Ignatianae*. ἐν Migne, P.G., τόμ. 6 (σελ. 37-472), μέρος 2, κεφ. 3-7.

γνησιότητα τῆς πρὸς Μαγνησίους ἐπιστολῆς, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ τῶν λοιπῶν, δεδωμένου ὅτι ὁ Βαλεντίνος ἤκμασε μεταγενεστέρως τοῦ Ἰγνατίου. Ἄλλ' ὁ J. B. Lightfoot¹, βάσει τῆς ἀρμενικῆς μεταφράσεως, διώρθωσε τὸ κείμενον διὰ τῆς παραλείψεως τῆς λέξεως «οὐκ», ἡ δὲ διόρθωσις αὕτη ἐγένετο γενικῶς ἀποδεκτή. Ἡ νέα μορφή τοῦ χωρίου «Λόγος αἰδιος ἀπὸ σιγῆς προελθὼν» εὐκόλως δύναται πάλιν νὰ παρεξηγηθῇ ὡς φέρουσα ἐπίδρασιν τοῦ Βαλεντίνου ἢ ἔστω καὶ τῶν προδρόμων αὐτοῦ², ἀλλὰ δὲν ὑφίσταται ἐπαρκῆς λόγος πρὸς στήριξιν τοιαύτης ὑποθέσεως. Ἐν γένει αἱ διδασκαλῖαι τῶν αἰρετικῶν ἐν πλείστοις σημείοις χρησιμοποιοῦσιν ἐκφράσεις καὶ ὄρους εἴτε τῆς Παλαιᾶς εἴτε τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ δὲ παρούσα ἐκφρασις ἀπαντᾷ ἤδη ἐν τῇ Σοφίᾳ τοῦ Σολομῶντος. «Ἡσύχου γὰρ σιγῆς περιεχούσης τὰ πάντα καὶ νυκτὸς ἐν ἰδίῳ τάχει μεσαζούσης, ὁ παντοδύναμὸς σου λόγος ἀπ' οὐρανοῦ ἐκ θρόνου βασιλικοῦ ἀπότομος πολεμιστῆς εἰς μέσον τῆς ὀλεθρίας ἤλατο γῆς»³. Τὸ χωρίον τοῦτο ὁμιλεῖ περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν πρωτοτόκων τῆς Αἰγύπτου, ἧτις ἦτο ἀπροσδόκητον γεγονός. Πρόκειται ὅθεν ἐνταῦθα περὶ αἰφνιδίας ἀποκαλύψεως τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ παρομοίαν δὲ ἔννοιαν καὶ πιθανῶς κατ' ἐκφραστικὴν ἐπίδρασιν τῆς Σοφίας πρέπει νὰ ἐκληφθῇ καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἰγνατίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ σιγὴ δὲν θεωρεῖται ὡς τι θεῖον ὄν, ὡς παρὰ τοῖς Βαλεντινianoῖς, ἀλλ' ὡς κατάστασις ληθαργου τῆς ἀνθρωπότητος, καθ' ἣν αὕτη ἠγνόει τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργεῖαν τοῦ Θεοῦ, ἣδη δὲ δι' ὄλως ἐξαιρετικῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐκδηλώσεως, τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου, τὸ σεσιγημένον τέως μυστήριον ἐφανερῶθη καὶ ἡ θεία ἐνέργεια κατέστη ἀντιληπτὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους⁴.

Τὸ αἰδιον τοῦ θείου Λόγου τονίζεται ἐντονώτατα ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ αἰώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐν καιρῷ ἐνηνθρώπησε: «Τὸν ὑπὲρ καιροῦ, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον, τὸν δι' ἡμᾶς ὄρατόν, τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆν, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα»⁵. Ὡν αἰώνιος ἐν τῷ Πατρὶ, ἐφάνη τέλος

1. Βλ. Εἰρηναίου, Κατὰ Αἰρέσεων, βιβλ. 2, 24. Κατὰ τοὺς Βαλεντινianoὺς ἐκ τοῦ ζεύγους Βυθοῦ καὶ Σιγῆς προήλθεν ὁ Νοῦς καὶ ἡ Ἀλήθεια, ἐκ δὲ τοῦ ζεύγους Νοῦς καὶ Σιγῆς ὁ Λόγος καὶ ἡ Ζωή. Προφανῶς ἡ σιγὴ ἐνταῦθα εἶναι θεῖον ὄν, πρόσωπον.

2. Apostolic Fathers, μέρος 2. τόμ. 1, London, 1889, σελ. 173.

3. Ὁ Βαλεντίνος δὲν ἦτο ὁ πρῶτος ὁμιλήσας περὶ σιγῆς. Πρὸ αὐτοῦ Σίμων ὁ Μάγος εἶχεν ἐπιφυλάξει εἰς τὴν Σιγὴν εὐρεῖαν θέσιν ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ. Βλ. Pearson, ἔνθα ἀνωτ., σελ. 307-321.

4. Σοφ. Σολ. 18, 14 ἐξ. Βλ. καὶ Σοφ. Σειρ. 24, 29: «καὶ ἡ βουλή αὐτῆς ἀπὸ ἀβύσσου μεγάλης».

5. Εἰς τὴν διακριβῶσιν τῆς ἐννοίας τῆς φράσεως ὑποβοηθεῖ ἡμᾶς τὸ χωρίον Ἐφ. 19, 1, «τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπράχθη». Πρόκειται

μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἠνώθη μετὰ τῆς πεπερασμένης ἀνθρωπίνης φύσεως, διὰ θαυμαστῆς ἐνεργείας, ἔζησεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐπὶ τῆς γῆς, μεθ' ὃν πάλιν ἀπῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα¹. Ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ, γεγονός μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, περιγράφεται διὰ τῆς εἰκόνος ἀστέρως λάμπαντος δι' ἀνεκλαλήτου φωτός ἐν τοῖς οὐρανοῖς².

Ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰγνατίος ἀκολουθεῖ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια. «Ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους Δαυὶδ κατὰ σάρκα, υἱὸν Θεοῦ κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν Θεοῦ, γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ Παρθένου³, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ, ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καθηλωμένος ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί»⁴. Ἡ προέλευσις, ὁ ἀληθῆς χαρακτὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ σημασία τοῦ ἔργου αὐτοῦ περιγράφεται ἐν τῷ ὕμνῳ τῆς πρὸς Ἐφρεσίους ἐπιστολῆς⁵.

*Εἰς πατρὸς σαρκικός τε καὶ πνευματικός,
γεννητὸς καὶ ἀγέννητος⁶,*

περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, ὅστις διέκρηξεν τὴν κρατοῦσαν σιγὴν τοῦ Θεοῦ ἐναντὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἦλθεν ἵνα λαλήσῃ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Πάντως ἡ σιγὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ νοηθῇ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης μόνον πλευρᾶς ὡς σιγή.

1. Πολ. 3, 2. Βλ. καὶ Ρωμ. 3, 3, «ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Πατρὶ ὢν», Μαγν. 7, 1, «ἀγευ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ἐποίησεν; ἠνωμένος ὢν», 7, 2, «ἕνα Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀφ' ἑνὸς Πατρὸς προσελθόντα καὶ εἰς ἕνα ὄντα καὶ χωρήσαντα».

2. Μαγν. 6, 1.

3. Μαγν. 7, 2, «τὸν ἀφ' ἑνὸς πατρὸς προσελθόντα καὶ εἰς ἕνα ὄντα καὶ χωρήσαντα». Πρβλ. Ἰωάν. 16, 28, «ἐξῆλθον πρὸ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Πάλιν ἀφήμι τὸν κόσμον καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα».

4. Ἐφ. 19, 1. Βλ. Πρωτεύαγγέλιον Ἰακώβου 21, Ἀριθμ. 24, 17, «ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ». Ἴσως ὑπάρχει ἐνταῦθα ἠχώ τοῦ Ματθ. 2, 2, «εἶδομεν αὐτοῦ τὸν ἀστέρα».

5. Ὁ Ἰγνατίος εἶναι ὁ πρῶτος ἐντὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης συγγραφεὺς μνημονεύων τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν.

6. Σμυρν. 1. Βλ. καὶ Ἐφ. 18, 2, «ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκναφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυὶδ, πνεύματος δὲ ἁγίου», 20, 2, «ἐγεννήθη ἐφαγέ τε καὶ ἐπιεν, ἀληθῶς ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἀληθῶς ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν». Τὰ χωρία ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα τοιαῦτα περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Λόγου καὶ πρὸς τὸν ἀκολουθοῦντα ὕμνον, διακηρύσσουσιν ἀκριβῶς τὰς οὐσιώδεις γραμμάς τοῦ δόγματος τῆς περὶ Χριστοῦ ἀληθείας καὶ περιέχουν πάσας τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν μεναγεγεννησάν ἀνάπτυξιν τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Περὶ τῆς ἀντιθέτου γνώμης βλ. Ad. Harnack, Dogmengeschichte⁴, Tübingen, 1905, τ. I, σελ. 216.

7. Ἐφ. 7, 2. Ὁ ὕμνος οὗτος πιθανῶς συντάχθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου πρὸς χρῆσιν ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Ὁπωσδήποτε τὸ ὄνομα

ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεός,
ἐν θανάτῳ ζωὴ καὶ ἀληθινή,
καὶ ἐκ Παρθένου καὶ ἐκ Θεοῦ,
πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής,
Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν.

Κατὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνήργει τὰ πάντα ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ «γνώμη»¹, εὐαρεστών κατὰ πάντα τῷ πέμψαντι αὐτόν². Κατέστη οὕτως ὁ Χριστὸς ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος «ὃς εἶπε καὶ ἐγένετο»³, ὡς τοιοῦτος δὲ ἀπεκάλυψε διὰ πρώτην φοράν τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐγνώρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλήρως τὸ θεῖον θέλημα⁴.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀρχιερεὺς, ὁ μόνος ἐμπειστευνός τὰ κρυπτά τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν Ἁγίων⁵, ἐνήργησε τὸ κύριον ἐπὶ τῆς γῆς ἔργον αὐτοῦ, τὴν διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χριστοῦ ἀπαντῶσιν ἀναποσπαστῶς ἠνωμένα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰγνατίου, μολοντί δὲ ἐνίοτε τονίζεται μεμονωμένως τὸ ἀποτέλεσμα ἐκάστου ἐξ αὐτῶν⁶, συνήθως ἀναφέρονται ὁμοῦ.

τοῦ Ἰγνατίου συνδέεται πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ὑμολογίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Βλ. Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 6, 8, 11. Πρβλ. καὶ F. Dölger, *Sol Salutis*, 1925, σελ. 126.

1. Ὑπάρχει πολλὴ διαφωνία περὶ τῆς γραφῆς τῶν λέξεων γεννητὸς καὶ ἀγέννητος. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος (περὶ τῶν ἐν Ἀριμινίῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων, 47) γράφει γεννητός (διὰ τὴν σάρκα) καὶ ἀγέννητος (ὅτι μὴ τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἐστὶ), κατ' αὐτὸν δὲ οὕτω καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις οἱ νεώτεροι ἀπεδέχθησαν τὴν διὰ δύο ν γραφὴν. Κατ' Ἰωάννην τὸν Δαμάσκηνον (Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστews, I, 8), ἡ λέξις ἀγέννητος, δι' ἑνὸς ν σημαίνει ἀκτιστός, διὰ δύο μὴ γεννηθείς. Ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίῳ αἱ ἔννοιαι ἐκφράζονται δι' ἀντιθέτων φράσεων, οὕτω δὲ καὶ μεταξὺ τῶν δύο λέξεων τοῦ παρόντος στίχου κυριαρχεῖ ἡ ἀντίθεσις περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη ὑπάρχει οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν διὰ δύο νν γραφὴν ἀμφοτέρων τῶν λέξεων, ἀλλὰ, ἐντονωτέρα μάλιστα, καὶ κατὰ τὴν γραφὴν γεννητός (ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ) καὶ ἀγέννητος (ἀκτιστός), ἧτις εἶναι καὶ συμφωνωτέρα πρὸς τὴν περὶ Χριστοῦ ἀντίληψιν τῶν Ὁρθοδόξων Πατέρων. Διὰ ταῦτα εἰσάγομεν ἐν ταῦθα τὴν διαφοροποίησιν ταύτην ἐν τῇ γραφῇ τῶν λέξεων.

2. Ἐφ. 3,2.

3. Μαγ. 8, 2. Βλ. καὶ Ἰωάνν. 8, 29, «ὅτι ἐγὼ τὰ ἄρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε».

4. Ἐφ. 15, 1. Βλ. καὶ Μαγν. 9, 2—3. Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ ἀψευδὲς στόμα, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ ἐλάλησεν, Ρωμ. 8, 2.

5. Ἐφ. 17, 2, «λαβόντες γινώσιν Θεοῦ, ὃ ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός».

6. Φιλ. 9, 1. Πρβλ. Ἐβρ. 7, 1 κ. ἐξ.

«Ἐκείνον ζητῶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα· ἐκείνον θέλω τὸν δι' ἡμᾶς ἀναστάντα»¹.

«Ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει»².

Συνέπεια τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, ἰδίως δὲ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ συντριβὴ τῶν δυνάμεων τοῦ πονηροῦ³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ χορήγησις εἰς τοὺς ἀνθρώπους «σωτηρίας καὶ ζωῆς αἰωνίου»⁴. Οὕτω ὁ Χριστὸς κατέστη Κύριος⁵, Σωτὴρ⁶, θύρα τοῦ Πατρὸς⁷, καὶ πηγὴ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· εἶναι «πηγὴ τοῦ ζῶντος ὕδατος»⁸, «ἀρτος ζωῆς»⁹, ὅστις τρέφει τοὺς πιστοὺς καὶ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ὑπαρξεως αὐτῶν¹⁰. Εἶναι ἀδύνατος ἢ ὑπαρξίς ἀληθοῦς ζωῆς μακρὰν αὐτοῦ¹¹, ἢ δὲ ἀνύψωσις τῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ ἢ προσέγγις πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐπιτυγχάνεται μόνον δι' αὐτοῦ¹².

Αἱ συνέπειαι αὗται τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀνυπολογίστου ἀξίας διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, παραμένουν δὲ ἔσαι. Ἄλλα καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστὸς παραμένει ἐν τῇ θρησκευτικῇ πείρᾳ καὶ τῇ ζωῇ τῶν πιστῶν, οὐχὶ μόνον ὡς ἐξαρθεῖς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς Θεάνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν¹³. Τὸ Εὐαγγέλιον ὑπο-

1. Περὶ τοῦ θανάτου βλ. Τρ. 2, 1, «τὸν δι' ἡμᾶς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύσαντες εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ἀποθανεῖν ἐκφύγητε», Σμυρν. 2, 1, «καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί», Ἐφ. 1, 1, «ἀναζωπυρῆσαντες ἐν αἵματι Θεοῦ», 9, 1, κ.λ.π., περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως Σμυρν. 1, 2, «ἵνα ἄρῃ σύσσημον εἰς τοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ».

2. Ρωμ. 6, 1.

3. Ἐφ. 20, 1. Ἡ ἰσχυροτέρα ἔμφασις ἐπὶ τοῦ πάθους ἢ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν ἀμφισβήτησιν τοῦ πραγματικοῦ πάθους τοῦ Κυρίου.

4. Ἐφ. 19, 3.

5. Ἐφ. 18, 1. Ἡ χορήγησις τῆς ζωῆς ἀφορᾷ καὶ τοὺς πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντας ὡς δεικνύει τὸ χωρίον Μαγν. 9, 3 «οὐ καὶ οἱ προφῆται μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι, ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκων. Καὶ διὰ τοῦτο ὄν δικαίως ἀγόμενον, παρὼν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν». Τὸ χωρίον ἀποτελεῖ πολῦτιμον μαρτυρίαν περὶ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Κυρίου. Πρβλ. Ἀ Πέτρ. 9, 19. 4, 6.

6. Τὸ ὄνομα Κύριος ἀποδίδεται συχνότατα ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Παύλου, εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐφ. 1, 1. Μαγν. προοίμ.

7. Ἐφ. 9, 1. Πρβλ. καὶ Ἰωάνν. 10, 7, 9.

8. Ρωμ. 7, 2 Πρβλ. Ἰωάνν. 4, 10. 7, 38.

9. Ρωμ. 7, 3. Βλ. καὶ Ἰωάνν. 6, 35-51. Πρβλ. S. E. Janot, *Le pain de vie*, Gregorianum, XI (1930), σελ. 161-170.

10. Ἐφ. 3, 2, «τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν», Μαγν. 1, 2, «τὸ διὰ παντὸς ἡμῶν ζῆν», Σμυρν. 4, 1, «τὸ ἀληθινὸν ζῆν».

11. Μαγν. 9, 2. Τραλλ. 9, 2.

12. Μαγν. 5, 2. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 3, «χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ».

13. Σμυρν. 3, 1, «ἐγὼ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω».

βοηθεῖ τὴν διατήρησιν ζωῆς τῆς προσωπικότητος καὶ παρουσίας τοῦ Χριστοῦ¹.

3. Ο ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δὲν διεκόπη μετὰ τὴν δημιουργίαν καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲν ἐτελείωσε διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου. Ἀμφότεροι δροῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ καθοδηγήσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἦδη εἰσέρχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ διαφωτισμοῦ. ἕτερον πρόσωπον, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα², τὸ ὁποῖον στηρίζει τὴν Ἐκκλησίαν³, ἐποπτεύει ἐπὶ τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας αὐτῆς⁴, καὶ διαφωτίζει τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς σωτηρίας καὶ τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας⁵. Ὁ Ἰγνάτιος εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι ἐγεννέετο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς ἀπεκάλυπτε τὰ δέοντα εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν εὐρυθμικὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἐκκλησίας⁶.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οἱ πιστοὶ ἔχουσι πρὸ αὐτῶν τὰ ἀναγκαῖα μέσα δι' ἀνάβασιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οἰκείωσιν τῆς ἀληθινῆς ζωῆς· «ἡτοιμασμένοι εἰς οἰκοδομὴν Θεοῦ πατρὸς, ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ὕψη διὰ τῆς μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, σχοινίῳ χρώμενοι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ»⁷.

(Συνεχίζεται)

1. Φιλ. 5,1. «προσφυγὸν τῷ Εὐαγγελίῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ». Πρβλ. Ἰερωνύμου, Ad Psalmum 147 (P. L., 26,1258), ego corpus Jesu evangelium puto. Βλ. καὶ Σμυρν. 7,2, «προσέχειν... τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἡμῖν δεδήλωται καὶ ἡ ἀνάστασις τετελείωται».

2. Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος γίνεται λόγος ἐν Ἐφ. 9,1. 18, 2. Μαγν. 13,1,2. Φιλαδ. προοίμ. 7,1,2.

3. Φιλαδ. προοίμ.

4. Φιλαδ. 7,2.

5. Ρωμ. 7,2, «ὔδαρ ζῶν καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ἔσωθέν μοι λέγον· Δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα». Περί τῆς θείας ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου φωνῆς βλ. F. J. Dölger, Θεοῦ Φωνή, Die Gottesstimme bei Ignatius von Antiochien, Kelsos und Origenes, Antike und Christentum, 5 (1936), σελ. 218-228.

6. Φιλ. 7,1, «τὸ πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ Θεοῦ ὄν... ἐκράυασα μεταξὺ ὧν ἐλάλουν μεγάλη φωνῆ... τὸ πνεῦμα ἐκήρυσσε λέγον». Βλ. H. B. Swete, The Holy Spirit in the Ancient Church, London, 1912, σελ. 14. Πρβλ. καὶ Ἐφ. 20,2, περί ἀποκαλύψεως ὑπὸ τοῦ Κυρίου.

7. Ἐφ. 9,1.